

Von Degen, Segeln und Kanonen — Der Untergang der Prinzessin Hedvig Sofia, red. Kirsten Bauman, Rolf Bleile, Stiftung Schleswig — Holsteinische Landesmuseen Schloss Gottorf, Sandstein Verlag, Dresden 2015, ss. 291, ryc. barwne.

Tytułowa Jadwiga Zofia to urodzona w 1681 r. królowna szwedzka, w latach 1698–1708 księżna Szlezewiku Holsztynu; równocześnie to noszący jej imię okręt liniowy floty szwedzkiej z doby Wielkiej Wojny Północnej (1700–1721). Właśnie wydobycie wraka tej jednostki (w 2008 r., w pobliżu Kilonii) dało impuls do zakrojonego na dużą skalę, wspólnego naukowego przedsięwzięcia archeologów podwodnych, historyków i muzealników. Sprzyjały mu też przypadające na początek stulecia okrągłe rocznice głównych wydarzeń wspomnianej wojny. Efektem podjętych prac, oprócz wystawy przygotowanej przy współudziale 27 muzeów oraz innych instytucji kultury z Danii, Finlandii, Niemiec, Norwegii i Szwecji w dawnej rezydencji księżnej, w zamku Gottorf (maj–październik 2015 r.), jest wydawnictwo, znacznie wykraczające poza formułę katalogu wystawy. Mamy tu raczej do czynienia ze zbiorową monografią istotnego fragmentu dziejów strefy bałtyckiej na przełomie wieków XVII i XVIII. Autorzy skupiają uwagę na kilku zagadnieniach: historii wojny na morzu, floty wojennej i samego tytułowego okrętu, dziejach politycznych zwłaszcza w trójkącie Dania — Szlezewik — Szwecja, oraz funkcjonowaniu dworu książąt z Gottorf jako centrum władzy i kultury. Wszystko to ukazane na rozległym tle sytuacji w basenie Bałtyku, ze szczególnym uwzględnieniem Rzeszy i krajów skandynawskich.

W pierwszej grupie tematycznej Thomas Eisentraut, „Das schwedische Kriegsschiff Prinzessin Hedvig Sofia” (s. 18–39) opisuje dzieje samego okrętu wodowanego w stoczni w Karlskronie w 1692 r. Ta wielka jednostka (47,5 m długości, 80 dział, 400 a wraz z piechotą morską do 480 ludzi załogi) zakończyła służbę w dramatycznych okolicznościach. W kwietniu 1715 r., po przegranej bitwie morskiej z Duńczykami, cała eskadra szwedzka (6 okrętów) znalazła się na mieliźnie w Zatoce Kilońskiej. Pozbawione możliwości manewru załogi zatopiły wszystkie okręty, a same (ok. 1600 ludzi) trafiły do niewoli. W niedługim czasie osadzone na płyciźnie

statki, wydobyte i naprawione, zostały włączone w skład floty duńskiej. Jedynie najmocniej uszkodzona w czasie bitwy „Prinssessan Hedwig Sofia” pozostała na dnie. Wrak odkryto w roku 1970. Badania prowadzone później z różnym nasileniem, najintensywniej w latach 2002–2008, przyniosły ok. 1300 znalezisk. One też są jedną z głównych podstaw źródłowych (obok regulaminów oraz dziennika pokładowego) wywodów tegoż autora o marynarskiej codzienności „Leben an Bord um 1700” (s. 171–207). Oprócz broni (lufy dział, muszkiety, pistolety, amunicja) równie istotnymi pozostałościami tej codzienności są: obuwie, przybory krawieckie (np. napastrki, igły i szpilki), grzebień, łyżki, kości do gry, skrzynka z zapasem tabaki, fajki, wreszcie zakorkowana flaszką na sznapsa.

Z rozdziałów traktujących o tematyce szerszej niż marynarka wojenna, *Wojny Północnej* dotyczy studium Joachima Krügera „Der Große Nordische Krieg. Eine Zeit der Umbruchs” (s. 78–123). Zarys wydarzeń politycznych i militarnych ilustrują zabytki związane z jej głównymi bohaterami (m.in. Karol XII, Piotr I, August II Sas, graf Magnus Stenbock), ich portrety oraz rzeczy im służące: szpady paradne i bojowe, reprezentacyjne i powszednie ubiory, puchary, biżuteria, tabakierki.

Inne rozdziały dotyczą samej Jadwigi Zofii, jej dworu i kultury politycznej epoki. J. Krüger, „Hedvig Sofie von Schweden, Herzogin von Schleswig-Holstein-Gottorf” (s. 41–75) przedstawia dzieciństwo przyszłej księżnej, następnie małżeństwo i macierzyństwo. Cennym źródłem dla poznania metod wychowawczych ówczesnych elit jest pisemna instrukcja księżnej dla wychowawcy jej syna, Karola Fryderyka. Z macierzyństwem związana też była nagła śmierć Jadwigi. Zmarła po zakażeniu ospą od Karola, którego osobiście pielęgnowała w chorobie. Również tę część pracy, obok ikonografii z epoki, wzbogacają zabytki kultury materialnej — choćby srebrny komplet toaletowy księżnej, wykonany w Sztokholmie w roku 1689, dokładnie zaś opisany w inwentarzu sporządzonym w roku 1711.

Ten sam autor przedstawił także gry polityczne związane z sukcesją po śmierci (1739) księcia Karola Fryderyka, „Die Erbfolgetrage Herzog Karl Friedrichs von Schleswig-Holstein-Gottorf” (s. 124–141). Wreszcie Uta Kuhl omówiła ważną dla skutecznego sprawowania władzy kwestię demonstrowania przez panujących prestiżu, luksusu, bogactwa, „Krieg und Spiele, Herrschaftliche Repräsentation als Mittel der Politik” (s. 142–171). Służyły temu nieobce również środowisku holsztyńskiemu inwestycje w reprezentacyjną architekturę (rozbudowa zamku w Gottorf w latach 1698–1705), a także oficjalne święta i uroczystości: paradne wjazdy, rewie wojskowe. Także ta strona działań władzy jest bogato dokumentowana ikonografią oraz zabytkami, m.in. z kręgu dworu elektorów saskich.

Tom zamyka obszerny tekst pióra Rolfa Bleile, „Unser gemeinsamer Kullturerbe in der Ostsee” (s. 242–269). Stanowi on krótki zarys historii Morza Bałtyckiego, a przede wszystkim zestawienie dorobku i dalszych możliwości archeologicznych badań podwodnych na stanowiskach takich jak wraki, osady, porty, urządzenia obronne, pola bitew, urządzenia rybackie, mosty. Tekst ten może okazać się szczególnie użytecznym przy planowaniu przyszłych badań.

Andrzej Klonder